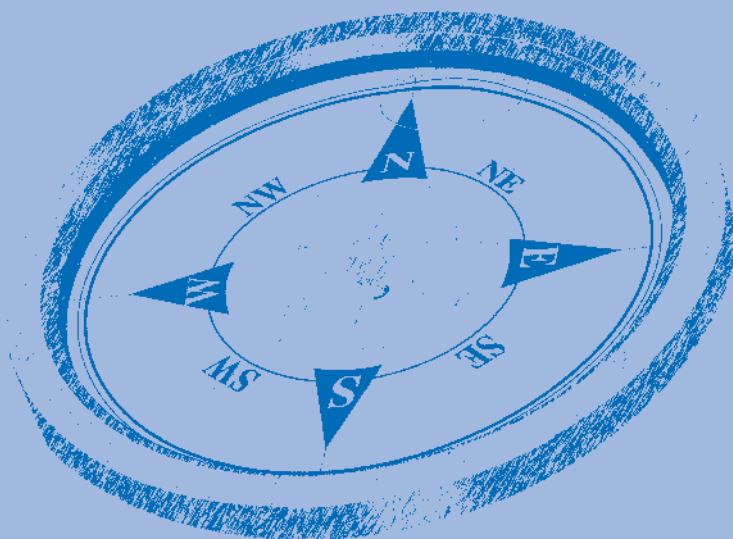

SVOBODNÉ ROZHLEDY

PROSTOR PRO LIBERÁLNĚ-KONZERVATIVNÍ DISKUSI

O B S A H

*Liberální nebo konzervativní?
Liberálně-konzervativní!*

Tyranie statutu quo

Téma: jednotná měna v EU

SVOBODNÉ ROZHLEDY

PROSTOR PRO LIBERÁLNĚ-KONZERVATIVNÍ DISKUSI

O B S A H

Úvodní slovo 3

Liberální nebo konzervativní? Liberálně-konzervativní! 4

Myšlenkové zdroje moderní pravicové politiky

LADISLAV MOŽNÝ

Tyranie statutu quo 9

Šance na provedení politicko-ekonomických změn jsou největší těsně po volbách

MILTON FRIEDMAN (PŘEKLAD LADISLAV MOŽNÝ)

Téma: jednotná měna v EU 15

Porodní bolesti směřující k roku 1999

THE ECONOMIST (PŘEKLAD PETR PLECITÝ)

Dopis náměstkovi ministra zemědělství 20

LIBERATOR ONLINE (VOLNĚ PŘELOŽIL DANIEL MÜNICH)

SVOBODNÉ ROZHLEDY

PROSTOR PRO LIBERÁLNĚ-KONZERVATIVNÍ DISKUSI

SVOBODNÉ ROZHLEDY - Prostor pro liberálně-konzervativní diskusi

Vydává: Společnost pro občanský rozhled, Na lepším 6, 140 00 Praha 4

Registrace: MK ČR č. 7777

ISSN 1211-8583

Šéfredaktor: Ladislav Možný (tel.: (02) 35 24 81, e-mail: lakesh@bohem-net.cz)

Redakce: Daniel Münich (e-mail: Daniel.Munich@cerge.cuni.cz)

Petr Plecítý (tel.: (02) 57 32 05 82, e-mail: plecityp@ruk.cuni.cz)

Michal Zapletal (mobil: 0602/36 09 18)

Jazyková redakce: Jan Bočan

Copyright: Společnost pro občanský rozhled tímto umožňuje reprodukovat materiály uveřejněné ve Svobodných rozhledech za předpokladu, že bude uveden zdroj. Výše uvedené se netýká článků, u kterých bude výslovně uvedeno, že nesmí být reprodukovány.

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do rukou úvodní číslo *Svobodných rozhledů*, periodika *Společnosti pro občanský rozhled*. Rádi bychom v naší práci volně navázali na periodikum *Texty*, které vycházelo v letech 1994 – 1995.

Situace se však od tehdejší optimistické doby významně změnila. Léto 1997 je poznamenáno znehodnocením české měny, které je doprovázeno horečnou politickou diskusí. To vše se odehrává za rozložení sil, daného volbami v létě 1996, ze kterých vzešla oslabená koaliční vláda.

Za těchto okolností jsme již delší dobu pocítovali v rámci ODS absenci diskuse v oblasti liberálně-konzervativní „předpolitiky“, tedy oblasti formování ideologických premis, které určují dlouhodobější směřování každodenního politického rozhodování.

Ve svém úsilí nesledujeme cíl nezávislosti, ale naopak sounáležitosti s praktickou politikou. Chtěli bychom rozšířit prostor, ve kterém je možné diskutovat o politické praxi a politických programech z hlediska jejich ideologické relevance, jejich zakotvení v systému pravicového myšlení.

Úkol, který jsme si dali, je na jedné straně snazší, než byl úkol našich předchůdců – máme na co navázat, ale na druhé straně je tento úkol ztížen současným politicko-ekonomickým vývojem - levice znovu nabírá dech a otevírají se diskuse nad tématy, která se zdála být kolem roku 1995 definitivně vyřešena. Z těchto důvodů jsme se jako příslušníci nejmladší generace členů a sympatizantů ODS rozhodli začít pracovat na projektu *Svobodných rozhledů*.

Zdá se nám, že právě v rámci ODS bychom si měli připomenout základní ideové pilíře, na kterých byla postavena úspěšná politika první poloviny 90. let. Je samozřejmě jasné, že ideologická diskuse není vždy absolutně použitelná pro každodenní politické rozhodování, ale domníváme se, že zcela bez ní se praktická politika stává pouze pragmatickým výkonem moci, který voliče neuspokojí.

Věříme, že záměr rozvíjet liberálně-konzervativní diskusi nad dlouhodobými programovými cíli i každodenní politikou ODS nám pomůžete naplňovat i Vy a nedílnou součástí *Svobodných rozhledů* by měla být diskusní fóra, která by měla dotvářet i rozvíjet jejich budoucí profil.

Na závěr bychom si tedy dovolili pozvat ke spolupráci na článcích, překladech a polemikách všechny, kteří o tento druh diskuse mají zájem, a zároveň Vám popřát, aby Vás *Svobodné rozhledy* zaujaly.

Ladislav Možný, Daniel München, Petr Plecítý, Michal Zapletal

Liberální nebo konzervativní? Liberálně-konzervativní!

LADISLAV MOŽNÝ

1. Úvodem

Cílem této statě je zmapovat myšlenkové kořeny moderního liberálně-konzervativního myšlení a vyjasnit základní pojmy a jejich definice. Nejprve bude nastíněn problém ideologie jako takové, dále budou rozebírány konzervativní zdroje, posléze liberální. Ve čtvrté části bude předmětem zkoumání Hayekova liberálně-konzervativní syntéza a nakonec bude učiněno shrnutí.

2. Nezbytnost ideologie pro praktickou politiku

Otázka z titulku se zdá v dnešní hektické době jakoby předmětem odtahité akademické diskuse a hnidopišské chytání za slovíčka. Není tomu ale tak. Právě v dnešních dnech, kdy se jedná o osudu pravicové vlády v České republice, je vhodné zamyslet se nad politicko-filozofickými kořeny, ze kterých česká pravicová politika vyrůstá.

Politická strana nikdy nesmí podlehnout iluzi, že nejvhodnější doktrínou je bezpáteří pragmatismus, i když samozřejmě praktická politika jako umění kompromisu se nemůže vždy důsledně řídit čistými ideologickými zásadami,

na druhou stranu kompromis má také vždy svoji cenu a tím je rozřezávání image politické strany. Na okraj je třeba poznamenat, že pozice politického pragmatismu je na české politické scéně již stejně obsazena a je dováděna jeho reprezentanty k nevídané dokonalosti.

Právě z těchto důvodů není účelné podléhat volání sdělovacích prostředků po vládě odborníků, bombardování pojmu ideologie imperativy, jež odkazují na komunistickou tyranii, a je třeba trpělivě vysvětlovat, že politická strana je tu také od toho, aby reprezentovala - ať už více či méně určitý - ucelený světový názor. Časté volání novinářů i mediálních expertů po odideologizování sporů v politice a jejich posazení na věcnou bázi je pastí, do které se politická strana nesmí nechat dlouhodobě chytit, neboť jinak hrozí ztráta odlišující tváře od soupeřů či politických partnerů.

***Politická strana je tu také
od toho, aby reprezentovala
ať už více či méně určitý
ucelený světový názor***

Kdo sleduje vývoj ve společenských vědách a zvláště v ekonomii, jistě už narazil na problém empirických důkazů, které mají podírat tu takový tu onaký názor. Jistě i v médiích není problém najít politický

spor, ve kterém obě strany vrší účelově vybraná fakta, jež „dokazují“ správnost právě jimi navrhovaného řešení.

Právě v takových situacích je užitečné se obrátit k filozofickým kořenům zastávaného

postoje jako k normativům, od kterých odvozuje svoje názory, zkrátka odvolat se na zásady tolik kritizované ideologie.

Dnešní doba zdánlivě preferuje odborníky, úředníky a experty, ale je nutné si povšimnout, jak z takovéto šedi vystupují a dokáží zaujmout velké osobnosti s jasně vyhraněným názorem. Nelze nezmínit velikány zde diskutovaných ideologií, jako byli a jsou Margareth Thatcherová, Ronald Reagan a u nás Václav Klaus.

To, co tedy dnes nazýváme liberálním konzervatismem, je politicko-filozofickým postojem, jež v sobě integruje významné myšlenky obou těchto směrů.

3. Konzervativní krédo – důraz na instituce

Podívejme se nejprve na konzervatismus. Základním zdrojem konzervativního náhledu na svět je dílo Angličana Edmunda Burka (1729 – 1797), současníka a přítele jednoho ze zakladatelů klasického liberalismu Adama Smithe. Dalšími, kdo přispěli k formulaci myšlenek konzervatismu, patří Francouz Alexis de Tocqueville (1805 – 1859) a anglický ministerský předseda Benjamin Disraeli (1804 – 1881). V tomto století pak bývá ke konzervativcům řazen Fridrich August von Hayek (1899 – 1992), ale jeho dílo lze považovat spíše za syntézu s liberalizmem. Mezi současnými konzervativními filozofy významně vyčnívá

Angličan Roger Scruton, jehož díla jako Smysl konzervatismu či Krátké dějiny novověké filozofie jsou přeložena i do češtiny resp. slovenštiny.

Co se týče základních myšlenkových postupů konzervativců, je třeba na prvním místě zmínit jejich přístup k historii – dějiny jsou pro ně akumulovaná zkušenost, jejímž vyvrcholením je právě aktuální přítomnost. Je třeba zmínit se o široce tradovaném (především mezi novináři) názoru, že konzervatismus je zásadním odpůrcem změn – není tomu tak, konzervatismus je odpůrcem zásadních změn. V jeho přístupu se uplatňuje důsledně evolucionismus, nikoli bourání stávající institucí a stavění nových, ale systematické opravování, odstraňování

jednotlivých součástí, které se prokazatelně neosvědčily a zachování těch, které slouží dobře. Konzervativci zásadně odmítají změnu pro změnu samotnou, ať je tato změna jakkoli vzrušující.

Jako aplikaci této v historii nasbírané moudrosti lze vidět druhý významný rys konzervatismu, a to dnes často zmiňovaný postoj k vztahu jedince a státu. Tento vztah konzervatismus doplňuje o třetí složku, kterou tvoří různá sdružení jednotlivců, na prvních místech jsou to především rodina a církev, dále pak různé spolky, cechy a podobně. V dnešní terminologii bychom mohli říct, že konzervatismus velmi lpí na evolučně vzniklých společenských institucích, důsledně je brání a obává se jejich narušování, ať už např. ze strany liberalismu redukcí tohoto trojstranného vztahu na vztah dvojstranný jedinec – stát, či ze strany socialismu, který preferuje stát na úkor všech ostatních složek společnosti.

Co se týče vztahu k ekonomickému uspořádání, preferuje konzervatismus laissez-faire, tedy nezasahování do ekonomického života ze strany státu, ale konzervatismus se primárně nezaměřuje na vytváření ekonomických teorií a jeho moderní interpretace v oblasti ekonomie je úzce spojena s klasickým liberalizmem.

To, co bylo řečeno, jsou velmi stručně řečená konzervativní kréda, jejichž aplikací na další témata společensko-politických věd lze objasnit konzervativní životní filozofii.

Z politického hlediska se samozřejmě jedná o různorodou směs vzhledem k nutnosti praktických kompromisů. Jistě bychom našli i protichůdné momenty u britského ministerského předsedy Disraeliho a amerického prezidenta Reagana, ale důraz na tradiční prověřené hodnoty je spojnicí velké části jejich názorů i praktické politiky.

Zásadní je vztah konzervatismu k vlastnictví a soukromé vlastnictví je pro konzervativce posvátná a nedotknutelná záležitost. Možnost disponovat soukromým vlastnictvím je právo zcela srovnatelné s právem na život. Zásadní odlišnost mezi člověkem a zvířetem spatřují mimo jiné právě i v možnosti disponovat vlastním majetkem.

*Dějiny jsou pro konzervativce
akumulovaná zkušenost,
jejíž vyvrcholením je právě
aktuální přítomnost*

Útok na soukromý majetek považují konzervativci vždy za snahu o narušení elementárních lidských práv a pochopitelně mají pochopení pro jeho náležitou obranu. To dokumentuje např. Robert Nisbet ve své knize *Konzervatismus: Sen a realita*, když nejprve cituje Paula E. Morea ve vztahu k majetku tak, že vlastnická práva jsou důležitější než právo na život a pokračuje: „Je zajímavější si připomenout, že autor napsal výše uvedená slova jako přímou kritiku Johna D. Rockefellera; nikoliv ovšem jako kritiku Rockefellerovy role v takzvaném ludlowském masakru v Coloradu, při němž byli na Rockefellerově důlním pozemku zabiti dělníci, kteří odmítli uposlechnout policejního příkazu, aby se rozešli. Vůbec ne! Prohlášení, že majetek je důležitější než život, vyprovokoval Rockefeller tím, že podle Moreova názoru obhajoval svou akci na obranu vlastního soukromého majetku příliš neprůbojně, nejistě a váhavě.“

Tato nedotknutelnost majetku pochopitelně logicky vede i k zásadnímu odporu vůči jakémukoli přerozdělování, neboť to se bytostně týká narušování soukromého vlastnictví. Na okraj lze poznamenat, že konzervatismus tím, že odmítá přerozdělování prostřednictvím státu, v otázce sociálního zabezpečení spoléhá na dobročinnost a zachytnou síť vytvářenou právě na úrovni přirozeně vzniklých institucí, jako je rodina a církev.

Postoj k majetku je logickým vyústěním evolucionistického přístupu, neboť instituce soukromého vlastnictví je jedna z těch, které se prokazatelně v lidských dějinách osvědčily a slouží naprosto bez výhrad.

Na druhé straně je ale třeba podotknout, že ač je vztah k majetku velmi podobný, jaký prezentuje liberalizmus, je zde přece jenom rozdíl. Jako konzervatismus stejnou měrou lpí na soukromém vlastnictví, lpí i na jeho rodinné a spolkové formě. Konzervatismus shledává v předávání majetku z generace na generaci jeden ze zásadních prvků kontinuity života rodiny a života obecně, čemuž ovšem liberalizmu ze své individualistické podstaty nevěnuje pozornost, nebo se ve svých socializujících podobách dokonce staví proti dědickému právu. Podobně je to se spolkovým majetkem – zakladatel konzervatismu Edmund Burke mohl sledovat průběh francouzské revoluce a zásadně ji odmítl i vzhledem ke konfiskaci majetku církve a cechů

v revoluční Francii a její snahy redukovat majetkový vztah pouze k jednotlivci.

Původně konzervatismus pochyboval o majetku převedeném na peníze a preferoval především majetek ve formě půdy jako tradiční spojení člověka se zdrojem jeho bezprostřední obživy, ale tento motiv s vývojem lidské společnosti více méně vymizel.

Závěrem o majetku a konzervatismu lze shrnout, že postoj k majetku je zcela zásadový, a majetek a zacházení s ním je ztotožňováno s lidskou svobodou. Likvidace soukromého majetku je pro konzervativce likvidací svobody a nutno říci, že novodobá historická zkušenost České republiky a celého bývalého socialistického bloku to potvrzuje na sto procent.

Co se týče svobody, konzervatismus ji považuje za nedotknutelnou, ale na druhé straně ji nechápe jako osamocenou hodnotu, ale hodnotu, která koexistuje s řádem a ctností, jež ji také podmiňují. Tato svoboda pak není zcela bez hranic, ale právní i společenský řád klade nutné meze pro omezení vášní a citů.

Na rozdíl od liberálů však konzervatismus přisuzuje velkou roli nejen interakci jednotlivce a státu, ale také interakci se sektorem přirozených institucí, jako jsou rodina, církev, spolky a pod. Úkolem státu je logicky ochrana těchto institucí a jejich majetku.

Stát je v konzervativním pojetí malý, ale silný, nepřekáží svým občanům, neřeší za ně jejich problémy a koncentruje se na udržování veřejného pořádku, klidu a správu veřejného majetku. Zásahy státu do ekonomiky jsou považovány za zcela nežádoucí.

Konzervativní pojetí práva a společenského vlastnictví se úzce odvíjí od konzervativního pojetí svobody a majetku. Nedotknutelnost soukromého majetku je potřeba samozřejmě zajistit, což je právě úloha právního řádu a jeho vynucení ze strany státu. Právní systém je pochopitelně v konzervativním systému přísně evoluční, není možné jej měnit nějakými revolucemi, ale za správné je považováno jeho dílčí vylepšování tam, kde se jeho jednotlivé součásti neosvědčily, pokud však slouží, změnám je třeba se vyhýbat.

Společenský systém je v konzervativním pojetí tedy tvořen svobodnými jedinci, kteří však nejsou chápáni jako nezakotvená individua, ale jako součásti evolučně vzniklých

institucí, jimiž jsou rodina a církev a zároveň i různých na státu nezávislých dobrovolných sdružení ať už profesních nebo zájmových.

Velmi zajímavé je v dnešní době konzervativní pojetí trestu. Trest za zločiny není chápán jako prostředek nápravy zločince, ale jako institucionalizovaná odplata. Institucionalizace trestu ve společnosti má za cíl vyloučit řešení, kdy se postižený osobně mstí na pachateli a má za cíl určení mantinelů pro odplatu zločinců, tak aby vyhovovala přirozenému pojmu spravedlnosti, tak jak ji většina z nás intuitivně chápe, tedy aby odplata byla vykonána v odpovídající míře.

4. Liberalismus – individuum středem zájmu

Co se týče liberalismu, je nejprve zcela nezbytné zavést pořádek do používané terminologie vzhledem k existenci některých pojmů, jejichž význam je často interpretován různým způsobem. Budeme jej dále používat ve významu klasický liberalismus v anglickém pojetí. Mezinárodní komunita publikující, komunikující a diskutující na síti Internet však pro tento myšlenkový směr používá častěji pojem libertarianismus (libertarianism), který však v Čechách není zažitý, zatímco pojem liberalismus vyhrazuje pro socializující směry myšlení. To je dáno velkým vlivem Spojených států na tuto komunitu, kde jsou pojmy používány právě tímto způsobem.

Za základní myslitele liberalismu lze považovat v první řadě anglické osvícenecké filozofy Johna Locka (1632 – 1704) a Davida Huma (1711 – 1776) a také skotského ekonoma a myslitele Adama Smitha (1723 – 1790). Z jejich úvah vykrytalizoval jako ústřední motiv vztah jedince a vlády, otázka lidské svobody a optimálního ekonomického uspořádání společnosti. Za klíčovou zakládající postavu socializujícího liberalismu můžeme považovat Angličana Johna Stuarta Milla (1806 – 1873), ale tento směr prošel odlišným vývojem a nebude předmětem dalšího zkoumání.

Liberalismus se bytostně orientuje na jednotlivce a jeho svobodu, jež bývá často v protikladu k působení státu

Za základní přirozená negativní lidská práva liberalismus považuje právo na život, právo na svobodu a právo na majetek. Tato práva jsou nazývána negativními z toho důvodu, že aplikace těchto práv vyžaduje od ostatních jedinců pouze zdrženlivost, nikoli akci či uskrovnění. V tom se tato práva liší od práv pozitivních – např. práva na práci, na vzdělání, na bydlení, na spravedlivou mzdu – jejichž realizace nutně vyžaduje uskrovnění se od ostatních na úkor těch, jež tato práva využívají.

Celý liberalismus se na rozdíl od konzervatismu bytostně orientuje na jednotlivce a jeho svobodu, jež bývá často v protikladu k působení státu. Adam Smith si všiml kladného vztahu mezi svobodou jednotlivce, který uspokojuje svoje ryze soukromé cíle a růstem bohatství společnosti, jako nezamýšleného efektu činnosti jednotlivců. Tento koncept se obecně označuje jako koncept spontánního řádu.

Spontánní řád je kardinálním tématem, který leží v základech ekonomické vědy a je logické, že významní liberálové 20. století se rekrutují z řad ekonomů. Jen namátkou tři nositelé Nobelovy ceny za ekonomii Rakušan Fridrich August von Hayek (1899 – 1992), Američan Milton Friedman (1912 -), Američan James Buchanan (1919 -) či Rakušan Ludwig von Mises (1881 – 1973). Pokud moderní ekonomie něco odhalila s jistotou, je to právě souvislost

mezi svobodou jednotlivce čili možnostmi jeho svobodného rozhodování a bohatstvím společnosti.

Tento směr myšlení se postupně dopracoval k pojmu metodologický individualismus, tedy zjed-

nodušeně řečeno k přístupu, kdy je problém společenské vědy zkoumán vždy až na úrovni lidského jednotlivce a naopak odmítá pracovat s takovými pojmy jako je společnost či veřejný zájem.

Ústřední pojem svoboda je chápán ve svém syntetickém trojjediném významu svobody ekonomické, tedy možnost jednotlivce sledovat vlastní ekonomické cíle bez zbytečného vměšování státu, dále svobody politické, tedy možnosti nenásilným způsobem ve volbách vystřídat vládu v pluralitním systému politických stran a konečně svobody občanské, tedy

možnostem svobodně vyjadřovat svůj názor a svobodně se scházet a spolčovat.

Protože je moderní liberalismus propagován především významnými ekonomy, je nasnadě, že na rozdíl od konzervatismu jsou jeho doporučení z velké části orientována na trh a ekonomické uspořádání. Za optimální je považována svobodná společnost, která dává jednotlivci prostor pro realizaci na co nejméně omezeném trhu. Vláda je malá, ale silná podobně jako u konzervativců a dbá především o dodržování pravidel, aniž by intervenovala v něčí předem známý prospěch. Liberálové z téhož důvodu odmítají asistenční stát, který je zdrojem neefektivnosti a plýtvání zdroji všeho druhu.

Stejně jako u konzervatismu nacházíme celou řadu odstínů u jednotlivých autorů, ale jednotícími pojmy jsou svoboda, jednotlivce, odpovědnost a vztah jednotlivce – stát.

5. Hayekovská syntéza

O syntézu mezi konzervatismem a liberalismem se úspěšně pokusil již zmiňovaný Fridrich August von Hayek (např. v díle *Osudná domýšlivost, omyly socialismu*), který ač původně ekonom, se v druhé polovině svého života věnoval společenské koncepci spontánního řádu, jenž je ve svém evolucionizmu zcela jasně inspirován také konzervatismem a tuto ideu s ním sdílí. Na jedné straně individualismus a maximalizace osobního prospěchu na trhu a vedle (nikoli proti) toho vzájemný altruismus ve vztahu k příslušníkům malých skupin, na prvním místě samozřejmě rodiny, ale i další ohniska svobodného sdružování ve svobodné společnosti.

Hayek tak do prostředí spontánního řádu a svobody jednotlivce zakomponoval evolučně vzniklé instituce, jako jsou rodina a další malé přirozeně vzniklé komunity a zaplnil bílé místo liberálního myšlení.

Z praktického hlediska lze shrnout, že konzervatismus a klasický především ekonomický liberalismus výstižně shrnutý do hesla „free trade“ se pro potřeby politické doktríny ideálně doplňují, neboť konzervatismus se zabývá společenskými institucemi a jejich vývojem a sází na osvědčené hodnoty, zatímco liberalismus detailně rozpracovává ekonomické záležitosti, tedy prostor, na kterém je konzervatismus poměrně stručný. Důležitý je jednotící prvek všech tří typů svobody, absolutní nedotknutelnost soukromého vlastnictví a důrazu na malý, ale silný stát, který má vymezovat a vynucovat pravidla hry.

6. Shrnutí

Na závěr můžeme říci, že dnešní politická a ekonomická situace ve světě jasně ukazuje, že kombinace politické a ekonomické svobody se stává podmínkou pro udržení se ve společnosti vyspělých států a dnes tolik skloňovaná globalizace trhů pomáhá protlačovat zásadu „free trade“ bez ohledu na krátkozraké nebo oportunistické postoje některých vlád. Izolacionismus a uzavírání se světu tedy dnes vede jen k zaostávání.

Liberální konzervatismus jako vůdčí ideologie, která formovala českou polistopadovou transformaci, je tedy pořád ideologií, o kterou se lze dobře opřít při tvorbě politického programu a při formování stanovisek k závažným společenským problémům. Problémem české společnosti roku 1997 není přebytek ultraliberalismu, jak se snaží tvrdit socialistická opozice, ale naopak přebytek dosud ve značné míře přežívajících reliktních socialismu.

Ve světě na konci 20. století totiž může uspět pouze stabilní společnost institucionálně zakotvených svobodných jedinců. Pro politickou stranu pak shora uvedené myšlenky tvoří pevnou oporu pro praktickou politickou činnost i formulování dlouhodobých vizí. □

Tyranie statutu quo¹

MILTON FRIEDMAN (PŘEKLAD LADISLAV MOŽNÝ)

Milton Friedman přednesl tuto přednášku na slavnostní večeři uspořádané na jeho počest Tichomořským výzkumným ústavem pro veřejnou politiku² dne 4. října 1983 v San Francisku. Projev je koncipován s ohledem na blížící se prezidentské volby v USA, ve kterých, jak dnes již víme, podruhé zvítězil Ronald Reagan. Analýza spíše z oblasti public choice než ekonomie je, domnívám se, velmi aktuální právě v České republice, která má za sebou parlamentní volby v minulém roce a možná se opět blíží k parlamentním volbám předčasným, jež mohou potvrdit nebo naopak také změnit dosavadní politickou i hospodářskou orientaci naší země. Problémy, které Friedman popisuje, jsou dobře viditelné i v našich politickoekonomických podmínkách a neztratily nic ze své aktuálnosti. (poznámka překladatele)

Ronald Reagan byl zvolen prezidentem nikoli kvůli tomu, že by říkal, co chtěli lidé slyšet, ale protože lidé chtěli slyšet, co říká

lidé slyšet, ale protože lidé chtěli slyšet, co říká, a to je obrovský rozdíl. Během mého života byli všichni dosavadní prezidenti zvoleni, protože sledovali výzkumy veřejného mínění a říkali to, co lidé chtěli slyšet. Ronald Reagan byl první, kdo vydržel říkat tytéž věci třicet

let, než se tyto věci konečně staly tím, co lidé chtěli slyšet. To je to, co nám dávalo velkou naději v roce 1980, naději, že budeme úspěšní ve zmenšování vlády a snižování míry vládního zasahování do našeho života.

Zpočátku se zdálo, že dosahujeme velkých úspěchů. Jednoho z prvních nová administrativa dosáhla v oblasti energetiky: zrušení jak cenového stropu pro naftu, tak takzvaného programu oprávnění, který byl monstrózní ve všech ohledech. Všichni odpůrci svobodného trhu lomili zoufale rukama a říkali: „Můj Bože, ceny benzínu a nafty poletí do nebes.“ Zastánci svobodného trhu však mohli říkat a také to říkali, že dojde k pravému opaku, že ceny půjdou dolů a ne nahoru.

Prezident měl rovněž velký úspěch v Kongresu, který schválil řadu daňových škrtů; ne sice tak velkých, jak prezident původně žádal, ale přesto podstatných. Dále Kongres přijal myšlenku indexování daňového systému a snížil nejvyšší sazbu daně z příjmu fyzických osob ze 75 na 50 procent. Bylo schvá-

leno množství zákonů, které měly vést ke snížení úrovně vládních výdajů. Záplava nařízení a směrnic, kterou chrlila Carterova administrativa, byla zredukována na tenký pramínek a část původních byla dokonce zrušena.

A tak nějakou dobu všechno vypadalo skvěle. Pak se ale všechno zadrhlo. Další výsledky se už nedostavily. Naopak, úroveň zdanění ve Spojených státech neklesala. Daně jako procento z národního důchodu zůstávaly zhruba na stejné úrovni nebo lehce stoupaly. A co bylo závažnější, celkové vládní výdaje jako podíl na národním důchodu pokračovaly ve vzestupném trendu, který je charakterizoval od dob Nového údělu z třicátých let našeho století. Dokonce i v oblasti regulace se objevily některé prohřešky proti proklamaným zásadám, byla znovuoobnovena některá regulační opatření a vládními úřady vytvořena další. Proč k tomu došlo? Co se pokazilo? Proč se zdál pokrok tak pomalý? To jsou otázky, které diskutujeme s mojí ženou v naší příští knize, která má stejný název jako tento článek, *Tyranie statutu quo*.

Jeden způsob, jak toto vysvětlit, je využití politického zobecnění velmi dlouhého trvání určitého stavu věcí a druhý je pochopení toho, co se děje ve vládě. Nová vláda oddaná závažným změnám má k dispozici asi šest až devět měsíců k tomu, aby je provedla. Toto je období líbánec. Jak je toto období pryč, prosazuje se tyranie statutu quo. Porážené síly se přeskupují, odpůrci počátečních kroků nacházejí svoje voliče a reorganizují se. A od tohoto bodu lze dosáhnout jen mála.

Vláda F.D. Roosevelta je dobrým příkladem tohoto politického zobecnění. Roosevelt nastoupil do úřadu v roce 1933, tedy v době obrovské krize a katastrofy v zemi. Připomeňme si slavné mimořádné stodenní zasedání Kongresu. Během tohoto zasedání byly pro potřeby Nového údělu ustavovány jeden úřad za druhým: NRA, AAA, PWA, WPA. Vemte si jakákoli tři písmena, jsou tam - „písmenková polévka“ z vládních úřadů. Po tomto počátečním spurtu Nejvyšší soud prohlásil NRA a AAA za neústavní a ty byly rozpuštěny. Roosevelt se pokusil omezit Nejvyšší soud

zvýšením počtu soudců, ale převážně demokratický Kongres to odmítl. Roosevelt se stal obětí tyranie statutu quo. A stejné to bylo s prezidentem Reaganem. Viditelné změny, ke kterým došlo v prvních měsících Reaganovy vlády, se projevují dodnes a změnily ovzduší, ve kterém probíhá diskuse. Později se ale významných změn objevilo velmi málo.

Další nedávné případy se týkají nových hlav států a nových vlád zvolených v Británii, Francii a Německu. Konzervativní Margaret Thatcherová nahradila labouristu Jima Callaghana, ve Francii socialista Francois Mitterrand vystřídal gaullistu Giscarda d'Estainga. V Německu křesťanský demokrat Helmut Kohl nahradil sociálního demokrata Helmuta Schmidta. Každý tento příklad ilustruje politické zobecnění toho, co bylo

zmíněné před chvílí. V prvních šesti až devíti měsících, během kterých byla Margaret Thatcherová v úřadu, odstranila regulace, které fungovaly 40 let, snížila nejvyšší sazbu daně z příjmu fyzických osob přibližně z devadesáti na šedesát procent a zprivatizovala automobilový průmysl - tedy několik významných změn. Ale jak pominulo počáteční období, další změny se už nekonaly a podobně jako Ronald Reagan zjistila, že celkové vládní výdaje stejně jako daně, které slíbila omezit, stále v poměru k národnímu důchodu rostou.

Francois Mitterrand ukazuje, že toto zobecnění nerespektuje ideologii. Socialista v prvních asi 6 až 9 měsících uskutečnil v úřadu velmi mnoho. Znázorňoval banky, uvalil těžší daně, zvýšil minimální mzdy a zavedl cenovou a mzdovou regulaci v různých oblastech - změny, které zastánci svobodného trhu považují za velmi špatné, ale změny, které ukazovaly schopnost nové vlády účinně ovlivňovat chod událostí. Ale Mitterrand se zasekl ještě hůře než Thatcherová nebo Reagan. Nejen že neuspěl při prosazování jakýchkoli nových opatření ve francouzském parlamentu, ale realita ho donutila obrátit o 180 stupňů mnohem ostřeji, než museli státníci ať už v Británii nebo ve Spojených státech. Politika, kterou musel Mitterrand přijmout v dalších dvou letech, je podobná více politice Margaret Thatcherové

***Nová vláda oddaná závažným
změnám má k dispozici asi
šest až devět měsíců k tomu,
aby je provedla.***

a Ronalda Reagana, než politice Karla Marxe nebo Johna Maynarda Keynesa. Tři devalvace francouzského franku během dvou let byly toho jasným příznakem. Mitterrand šel proti základním ekonomickým silám, zatímco Thatcherová a Reagan šli s nimi. V důsledku pak překážky jeho politiky byly mnohem větší než u Thatcherové a Reagana.

Navíc Thatcherová a Reagan byli podporováni změnou veřejného mínění, zatímco Mitterrand ne. Přes velmi vysokou nezaměstnanost a těžkou recesi byla Margareta Thatcherová znovuzvolena a získala ohromnou parlamentní většinu.

Kdyby bylo přijato moje zobecnění o tom, co mohou vedoucí politici uskutečnit v počátečním období ve svém úřadu, Margareta Thatcherová má další příležitost. V následujících šesti až devíti měsících bude schopna udělat podstatné kroky vpřed, jestliže využije tuto počáteční výhodu. Ještě jednou proběhnou líbánky. Podobně jako Margareta Thatcherová má Ronald Reagan možná další příležitost, jestliže se rozhodne znovu kandidovat, což se jeví jako velmi pravděpodobné, a jestliže bude zvolen, což se jeví pravděpodobné méně. Bude mít také další příležitost provést podstatné změny, které posunou tuto zemi směrem, kterým by byl rád, aby šla. Napravit to, co byla podle něj i mé ženy a mne největší chyba, kterou udělal během svého prvního volebního období. Reagan využil počáteční výhodu, aby uskutečnil to, co vypadalo jako troufalé návrhy na snižování daní a škrty ve vládních výdajích. Jenže tyto návrhy nebyly dostatečně smělé. Kdyby žádal víc, nedostal by všechno, ale dostal by mnohem víc, než co se mu ve skutečnosti podařilo získat. A nevyvolal by větší odpor. Podle mého je pro novou vládu klíčem k úspěchu maximální využití počátečního období a prosazování extrémně troufalých požadavků. Kdyby Reagan předkládal dostatečně odvážné návrhy, kdyby si připravil dopředu podrobný program, který by uskutečnil po svolení, a kdyby odolal pokušení slibovat lidem to, co nezapadá do jeho základní filozofie, pak by měl asi další

Pro novou vládu je klíčem k úspěchu maximální využití počátečního období a prosazování extrémně troufalých požadavků.

šanci skutečně ovlivnit stav země a společnosti.

Ale proč je tak těžké prosadit změnu? Proč se zdá, že po počátečních líbáncích se vše zastavuje? Co je zač tato tyranie statutu quo? Věřím, že základní odpověď vychází z poznání, že v našem politickém systému není nejmocnější skupinou většina, ale malá skupinka, jež se těší přízni vládního programu, který jí bude udělovat velké zisky při malých nákladech pro všechny ostatní, náklady jež mohou být široce rozprostřeny na celou populaci. To je skupina, která má největší politickou moc.

Dovolte mi, abych uvedl jednoduchý příklad. Když byla založena v roce 1776 tato země, devatenáct z dvaceti lidí pracovalo na farmách. To vedlo devatenáct lidí k tomu, aby vypěstovali dost jídla pro sebe a jednu osobu navíc. Před dvaceti až pětadvaceti lety se počet pracovníků a podnikatelů na farmách zmenšil na asi šest miliónů z takřka dvousetmiliónové populace, tedy na méně než pět procent. V počátečních dnech této země neexistoval žádný program na podporu farmářů. Ale v šedesátých letech již ano a tyto programy na podporu farmářů rozdávaly částky obnášející asi dvě stě dolarů na osobu zaměstnanou v zemědělství za rok. Dnes o třiadvacet let později je v zemědělství zaměstnána polovina lidí a země-

dělské programy rozdávají ročně 6000 dolarů na osobu zaměstnanou v zemědělství. Farmáři mají větší politický vliv, když jich je málo, než kdyby jich bylo mnoho. Důvod je velmi jednoduchý. Je-li jich málo, znamená vládní podpora mnoho pro

každého z nich. Každému z nich se vyplatí vyvinout velké úsilí, aby zkusil získat nějakou vládní podporu. Jestliže uspějí, bude nás to stát asi padesát až sto dolarů na osobu a rok. Žádnému z nás se nevyplatí jít do Washingtonu a lobovat proti tomuto programu, abychom ušetřili padesát až sto dolarů. Nevyplatí se nám zjišťovat informace o tom, co se událo. Proto jsme ovládáni zvláštním druhem většiny, většiny, která je složena z menšin. Tři procenta těch, kteří chtějí to, dvě procenta těch, kteří chtějí zase ono. Chcete-li být zvoleni do Kongresu, nezkoušejte zjistit, co chce většina, ale zkuste

vytvořit koalici dvou procent plus tři procent plus pěti procent. Tyranie statutu quo je ztělesněna v tom, co se ve Washingtonu nazývá železný trojúhelník.

Železný trojúhelník, jako každý trojúhelník, má tři vrcholy. V jednom jsou ti, kteří profitují z tyranie statutu quo: farmáři, lodní průmysl, automobilový průmysl, který žádá snížení dovozu z Japonska, ocelářský průmysl, který žádá, aby byly Američané ochráněni před levnou importovanou ocelí a tak dál. Další vrchol trojúhelníku tvoří politici: prezident, členové Kongresu, zákonodárci jednotlivých států, guvernéri. Politici získávají prostředky, které jim umožňují účast ve volbách od těch, kteří profitují z vládních programů. A třetí vrchol, rozhodně ne nevýznamný, tvoří byrokraté. Železný trojúhelník existuje v každé oblasti: v armádě mezi armádními dodavateli a kongresmany, kteří vedou příslušné výbory, mezi byrokraty i v Pentagonu.

Problém je názorně vidět ve školství. Mysleli byste, že vrchol příjemců prospěchu ze vzdělávání a výuky budou rodiče a děti. Ti mají nejvíce v sázce. Ale jejich pozici v tomto vrcholu zaujali učitelé, školní úředníci a učitelské odborové svazy. Proč? Protože učitelů, školních úředníků a učitelských odborů je relativně málo a tyto skupiny jsou koncentrované. Když vláda utrácí peníze na vzdělání, každá tato skupina dostává vzhledem ke svojí velikosti relativně dost velký příděl. Rodičů a studentů je mnoho a jsou rozptýleni. Ti mají nejvíce co získat či ztratit, ale nemají velkou možnost se vyjádřit k tomu, co se děje. Pokud rodiče nemají to štěstí, aby mohli poslat svoje děti do soukromých škol, mohou jen málo mluvit do toho, co se odehrává ve třídě. To je určováno profesionálními pedagogy. Jedna zpráva za druhou dokumentují, jak strašný je náš vzdělávací systém, jak nízká je kvalita našeho školství, jak se zhoršují studijní výsledky. Proč k tomu dochází?

Děje se to proto, že náš školní systém je centralizovaný a byrokratický, protože to je vládní socialistický školní systém. Avšak jaká je reakce? Učitelské odbory říkají: „Znáte dobře

ty problémy. Potíže jsou proto, že není dostatek peněz.“ Pravda je, že množství vládních peněz připadajících na jedno dítě i po odečtení inflace jde prudce nahoru. Ve skutečnosti šlo nahoru skoro tak rychle, jak upadaly vědomosti studentů. Nicméně učitelé a učitelské odbory jsou jeden vrchol, a to vysoce efektivní a vlivný vrchol, vzdělávacího železného trojúhelníku. Další vrchol jsou přirozeně politici - zákonodárci jednotlivých států, kongresmani a vzdělávací výbory. A třetí vrchol reprezentují byrokraté, kteří spravují vzdělávací programy.

Jeden z cílů kandidáta Reagana, když přebíral úřad, bylo zrušení nově vytvořeného ministerstva školství. Federální vláda nemá žádný důvod hrát významnou roli v základním a středním školství. To by měla být starost obcí. Ale federální vláda stále víc a víc rozšiřuje svoji roli. Ministerstvo školství bylo založeno proto, že Národní vzdělávací asociace přispěla velkou částkou na kampaň za nominaci a zvolení Jimmyho Cartera. Je to sice řečeno bez obalu, ale přesně a výstižně. A prezident Reagan ho chtěl zcela správně zrušit. To se ale nestalo a není žádná známka toho, že by k tomu mělo dojít. Ministr školství je uhlazený muž, který říká vždy ty správné věci, ale slova problémy nevyřeší.

Správným řešením je zrušení centralizované byrokratické kontroly nad státním systémem základních a středních škol. Nejlepší způsob

jak to udělat vede přes kupónovou metodu, při které si rodiče budou moci vybrat, jakou školu budou jejich děti navštěvovat. To by mělo nahradit principy socialistické ekonomiky principy ekonomiky kapitalistické. Není o nic složitější pochopit, proč

naš systém vzdělávání nemůže pořádně něco naučit naše děti, než pochopit proč ruský zemědělský systém nemůže nakrmit svoje lidi. Obě to jsou socialistické instituce a v obou případech socialistické instituce sledují zájmy výrobců a nikoli zájmy zákazníků.

Poslední průzkum veřejného mínění Gallupa ústavu na toto téma ukázal, že většina lidí dávala přednost kupónové metodě ve školství: 51% pro, 38% proti a 11% nevědělo. Před 2 roky jí dávalo přednost jen 43%. V Kalifornii

Federální vláda nemá žádný důvod hrát významnou roli v základním a středním školství. To by měla být starost obcí.

dva zasněžení lidé ze Sacramento, Roger Magyar a Leroy Chatfield zkoušejí iniciovat zavedení kupónové metody v tomto státě. První pokus schválil tento systém v Michiganu před lety neprošel. Neprošel samozřejmě proto, že učitelské odbory, školská byrokracie a státní školy se sjednotily proti. Udělají to samé i v Kalifornii a uspějí, pokud lidé budou informováni Tichomořským výzkumným ústavem pro veřejnou politiku a dalšími organizacemi.

Jaké ponaučení můžeme získat z toho, co se stalo? Jaké ponaučení můžeme

získat o překonávání tyranie statutu quo? Věřím, že většina Američanů preferuje zmenšování velikosti vlády, chce získat větší kontrolu nad svými životy. Problém je, jak to dělat efektivně. Jasně je, že nemůžeme uspět jednoduše tím, že zvolíme ty správné lidi, protože jakmile budou tito správní lidé zvoleni do Kongresu, budou pokračovat v provádění špatných věcí. A budou pokračovat v provádění špatných věcí, protože lidé, kteří je zvolili, budou požadovat, aby tyto špatné věci dělali. Neobviňujeme politiky, my sami jsme těmi, které musíme obvinít. Všichni máme svoje zvláštní zájmy. Všichni fandíme zmenšování vlády tam, kde z vládních programů profituje někdo jiný. Takže i když my všichni budeme volit do Kongresu, protože bychom rádi viděli vládu zmenšenou, jakmile budou poslanci zvoleni, je pochopitelně v našem vlastním zájmu chránit zvláštní privilegia, kterých my sami požíváme. A toto chování je zcela racionální. Náš zájem je také koncentrovaný. Můžeme doufat, že něčeho dosáhneme spoluprací s malou skupinou, jež má stejně koncentrované zájmy. Cítíme, že samostatně nejsme schopni ovlivnit široké problémy.

Klíčovou otázkou je, jak uspořádat komplexní jednání. Většina jednotlivců by se totiž vzdala svých speciálních privilegií, kdyby byli přesvědčeni, že všichni ostatní se také zřeknou svých speciálních výhod. Ale neexistuje způsob, jak takové komplexní jednání v Kongresu uspořádat. Kongres se zabývá každým návrhem zvlášť. Co se stane, když vezmeme v úvahu každý návrh, např. zrušení fondů, které já považuji za nejostudnější ze všech programů, jmenovitě fond podpory pro vyšší vzdělání?

Nejlepší cesta, jak uspořádat komplexní jednání je cesta ústavní. To je také důvod, proč ústavu máme.

Neuslyšíte občany, kteří platí daně. Uslyšíte ty, kteří učí na těchto školách, uslyšíte studenty na těchto školách, uslyšíte koncentrovaný speciální zájem a daňoví poplatníci přitom nebudou mít žádné zástupce.

Jak můžeme uspořádat komplexní jednání? V podstatě jsou jen dva způsoby. Jeden je

prezidentský a druhý ústavní. Prezident a viceprezident jsou jediní zvolení lidé v této zemi, kteří mají reprezentovat veřejnost všeobecně. Proto je prezident v pozici, aby zaujal širší stanovisko a navrhl kom-

plexní jednání v zájmu veřejnosti jako celku. To je to, co Ronald Reagan dělal během prvního roku v prezidentském úřadu. To je to, co bude doufám dělat opět, jestliže bude znovu zvolen v roce 1984.

Ale toto řešení není podle mě dlouhodobě účinné. Prezident je v úřadu maximálně čtyři nebo osm let. Byrokracie zde existovala před tím, než přišel, a bude zde, až odejde. Má ruce na všech pákách moci. Ona je klíčovým vrcholem železného trojúhelníku a není pravděpodobné, že by mohla být jednou provždy poražena touto prezidentskou cestou.

Nejlepší cesta, jak uspořádat komplexní jednání, je cesta ústavní. To je také důvod, proč ústavu máme. Ústava sama o sobě byla původně koncipována jako komplexní jednání. Není v ní takřka žádné opatření, které by bývalo mohlo dostat souhlas od všech třinácti států, kdyby bylo bývalo každé opatření vzato v úvahu odděleně. Byla schválena proto, že to bylo komplexní jednání, ve kterém velké státy získaly větší zastoupení ve Sněmovně reprezentantů a malé státy získaly rovné zastoupení v Senátu a tak pořád dál po linii, jež byla odsouhlasena.

Podobně je dnes dodatek k ústavě způsob, jak můžeme uspořádat komplexní jednání. Tato metoda je také používána. Například Národní výbor pro omezování daní vedený Lewisem Uhlerem a Národní sdružení daňových poplatníků vedené Jamesem Davidsonem byly a jsou mimořádně efektivní při podpoře ústavního dodatku o vyrovnaném rozpočtu a omezení růstu daní. Ten prošel Senátem nutnou dvoutřetinovou většinou. Ve Sněmovně reprezentantů sice prošel, ale ne dvoutřetinovou

většinou. Dvaatřicet států, naposledy se připojil stát Missouri, nyní žádá Kongres, aby svolal ústavodárné shromáždění k předložení návrhu ústavního dodatku o vyrovnaném rozpočtu a omezení státních výdajů. Bylo by úžasné, kdybychom toho dosáhli. Myslím, že Senát udělal velmi dobře, a rád bych viděl i úspěch ve Sněmovně reprezentantů. Skutečně bych byl potěšen zastupovat voliče na takovém shromáždění. Ale naneštěstí se nic takového neuskuteční, protože Kongres je příliš žárlivý na svoji moc. Pokud by tento dodatek ratifikovalo třiatřicet států (nezbytný počet je třicet čtyři), výsledkem by bylo schválení dodatku rychleji, než byste řekli „Lewis Uhler“.

Kdyby dodatek prošel Senátem i Sněmovnou dvoutřetinovou většinou, nutný souhlas tří čtvrtin států by se podařilo zajistit ve velmi krátkém čase. Věřím, že toto je s největší pravděpodobností nejefektivnější způsob pokusu provést změnu, která bude mít dlouhodobý vliv, která nebude jen plácnutím do vody a která nás skutečně pošle na cestu zmenšování velikosti vlády.

Tento dodatek není jediná věc, kterou potřebujeme. Hodně se mluví o žádoucím používání prezidentského práva veta. Právo veta by

činilo prezidentskou cestu mnohem účinnější. Potřebujeme ústavní dodatek, kterým by byl nahrazen náš monstrózní systém daně z příjmu jednotnou sazbou této daně. A opět, bude nemožné dostat z Kongresu jednotnou sazbu, protože kdyby nebylo skulin v daňových zákonech, kdyby neexistovala zvláštní privilegia pro vyhýbání se daním, žádné zvláštní zisky, odkud by zvyšoval Kongres svoje volební fondy? Potřebujeme také dodatek k ústavě, abychom ukázali náš monetární systém a mohli si být jisti tím, co koupíme za jeden dolar za pět, deset, patnáct, dvacet let.

To je pěkně rozsáhlý program, ale toto je pořádně velká země. Američané mohou konečně kontrolovat svoji vládu. Mohou zvítězit nad tyraníí statu quo. Naštěstí pro tuto zemi, je to jediná skutečná tyranie, které se v tento okamžik musíme obávat. Se Spojenými státy to není tak špatné, aby je dávka menší a méně dotěrné vlády nevyléčila. □

¹ Friedman M., Tyranny of Status Quo, in: Politics and Tyranny, ed. David J. Theroux, Pacific Research Institute for Public Policy, San Francisco, California, 1984

² Pacific Research Institute for Public Policy

Téma: jednotná měna v EU

THE ECONOMIST (PŘEKLAD PETR PLECITÝ)

Vítězství socialistů ve Francii a hádka německé vlády se svou centrální bankou přináší stále stejnou otázku: Začne plánovaná evropská jednotná měna v řádném termínu 1. ledna 1999? Odpověď je stále pravděpodobně ano - ale může mít mlhavý začátek.

Na obou stranách Rýna se hrál poker se špatným koncem. Významnější bylo rozhodnutí francouzského prezidenta Jacquesa Chiraca uspíšit parlamentní volby řádně plánované na příští březen. Údajným důvodem bylo mít parlamentní volby za sebou před příštím jarem, kdy se bude rozhodovat o účasti Francie v euru. Pravděpodobnější je, že prezident Chirac doufal, že obnovená pravicová většina bude dostatečně silná, aby prosadila další bolestné škrtý ve státním rozpočtu či zvýšení daní. Toto je potřebné k udržení deficitu francouzského rozpočtu pro rok 1997 aby se udržel pod hranicí 3%, která byla stanovena Maastrichtskou smlouvou.

Ať je zdůvodnění jakékoli, rozhodnutí mělo volbou socialistické vlády opačný účinek - a co hůře - způsobilo, že ve vládě je Komunistická strana, která se vehementně brání jednotné měně. Sice je pravda, že euro málokdy vyplávalo jako předvolební téma, a navíc socialisté tvrdí, že ho podporují. Nicméně nový ministerský předseda Lionel Jospin během volební kampaně opakovaně deklaroval, že nebude uplatňovat další úsporná opatření, aby byla splněna Maastrichtská kritéria. On si také stanovil čty-

ři nové podmínky pro podporu jednotné měny: měl by zde existovat „politický dohled“ nad předpokládanou nezávislostí Evropské centrální banky; měl by se uzavřít „pakt pro růst“ ke stimulaci zaměstnanosti; euro by nemělo být nadhodnoceno vůči dolaru; a nakonec Itálie a Španělsko musejí být v první vlně vytvoření eura. Jak se zdá, pan Jospin věří na zázraky.

Od voleb se pan Jospin nechal slyšet, že chce dodržet maastrichtský časový plán plně si vědom faktu, že ve francouzské praxi soužití prezidenta a premiéra se o pravomoc v zahraniční politice dělí s prezidentem (ačkoli to, zda EMU je zahraniční nebo domácí záležitost, není jasné). Co se zdá jisté, je, že socialistický vůdce se pokusí naplnit své podmínky. Jospin navrhl, aby se o Paktu stability dohodnutém loni v prosinci znovu jednalo. Cílem Paktu stability je snížení rozpočtových deficitů po začátku EMU pod 3% HDP pod hrozbou tvrdých pokut pro neplnící účastníky EMU. Aby Pakt byl skutečně účinný, je třeba přijmout ještě dvě směrnice, z nichž ta důležitější vyžaduje jednomyslnou podporu od členských států.

Mezitím se ani v Německu neobešel vládní poker o euro bez blamáže, i když z jiných důvodů. Zde byli kancléř Kohl a jeho ministr financí Theo Waigel nuceni ustoupit ve veřejné hádce s Bundesbankou o zvýšení hodnoty státních zlatých rezerv a v širším smyslu o způsob, jak zajistit stabilitu eura. Od té doby, co byl v roce 1991 projekt eura nastartován,

vláda opakovaně ujišťovala skeptickou veřejnost, že euro bude tak silné jako milovaná německá marka, která bude obětována za euro. To znamená, že ministři trvali na nejprísnejším možném výkladu maastrichtských kritérií, neomezené nezávislosti Evropské centrální banky a striktním prosazení Paktu stability. Rovněž německý ústavní soud trval ve svém nálezu ústavnosti Maastrichtu na striktní aplikaci Smlouvy a jejích kritérií.

Problém kancléře Kohla je, že je čím dál tím jasnější, že samo Německo pravděpodobně překročí 3% hranici pro rozpočtový deficit v roce 1997, kdy budou aplikována maastrichtská kritéria. Německo rovněž překročí podobné maastrichtské kritérium veřejného dluhu, který má být nižší než 60% HDP. Proto přišel ministr Waigel se pokerem o státní zlato. Idea byla taková, že obrovské (a obrovsky podhodnocené) zlaté rezervy

Německa držené Bundesbankou by měly být zhodnoceny na cenu bližší tržní ceně. Výsledný zisk by byl odevzdán vládě jako zvláštní dividendy a použit k zaplacení dluhu způsobeného finančními transfery do východního Německa. Toto by snížilo veřejný dluh a rovněž deficit (ačkoli by to znamenalo pouze účetní léčení problémů) a umožnilo Německu přece jenom vyhovět maastrichtským kritériím.

Svůj poker tedy kancléř Kohl prohrál také, i když méně dramaticky než prezident Chirac. Bundesbanka veřejně kritizovala plán jako nejhorší druh kreativity v účetnictví. Jestliže by si Německo poshovělo takovým způsobem, ptala se Bundesbanka, jak by mohlo kritizovat účetní triky ostatních? Zvláště, a to nemusela centrální banka dodávat, Italů, kterým většina Němců, jako potenciálním uživatelům společné měny, nevěří.

S ohledem na tisk, opoziční politiky, ale i některé přívržence kancléře Kohla stojící na straně bankéřů, byl ministr Waigel přinucen vyjednat s prezidentem Bundesbanky Hansem Tietmeyerem potupný kompromis, který odložil skutečného zhodnocení zlata na rok 1998. Ministr Waigel sice něco tímto kompromisem získal, ale dohoda zanechala po sobě otřese-

Problém kancléře Kohla je, že je čím dál tím jasnější, že samo Německo pravděpodobně překročí 3% hranici pro rozpočtový deficit v roce 1997, kdy budou aplikována maastrichtská kritéria.

nou koalici pokoušející se najít nějaké jiné způsoby, jak ucpat rozpočtové díry. Většina analytiků očekává, že se to nepodaří, což znamená, že rozpočet roku 1997 skončí rozpačitě ve více než tříprocentním deficitu. Pro kancléře Kohla, který málokdy udělal chybný krok při sjednocování Evropy, je takové zakopnutí něco zcela mimořádného. Rozhodnutí střetnout se s Bundesbankou, a hlavně prohra v tomto střetu, oslabilo jeho auru nezranitelnosti s důsledky, které je těžké předvídat. Vylomeniny ve Francii a v Německu zastínily všechny ostatní záležitosti v Evropské unii. 16.-17. června se koná Amsterdamský summit, který

přijme novou smlouvu revidující smlouvu podepsanou v Maastrichtu. Za šest měsíců potom se chystají jednání o rozšíření EU. Ale osud jednotné měny je dnes pro unii důležitější než obě tyto záležitosti. Vskutku dnes je do eura investováno tolik politického kapitálu,

že není vůbec snadné si představit, že rozšíření půjde hladce, či dokonce zda se vůbec uskuteční, pokud by jednotná měna zkrachovala.

Skylla flexibility

Není divu, že kombinace převratu ve francouzských volbách a německá hádka kolem zlata znovu rozdmýchala spekulace, že by jednotná měna mohla být odložena o jeden či dva roky nebo dokonce dána do starého železa. Jestliže jednotná měna bude zavedena podle původního harmonogramu, narůstají argumenty, bude-li to možné jen za předpokladu ošvindlování maastrichtských kritérií, a to musí znamenat vpuštění Itálie, Španělska, Portugalska a Toma Cobleigha do měnové unie. Výsledkem určitě bude, že euro skončí jako „měkká“ měna a možná i nestabilní. Budoucnost se vyvíjet tímto směrem může, ale nemusí.

Ať premiér Jospin řekl na předvolebních shromážděních cokoli, přístup jeho vlády k jednotné měně prostě musí být podbarven posledními zkušenostmi. V raných letech vlády prezidenta Mitterranda Francie zkoušela „albánské řešení“ - jít sama udělat reflaci a nechat kurs

franku plavat. Toto se ukázalo jako neudržitelné a po roce 1983 Francie přijala koncepci chráněného franku. Od té doby si různé vlády pronásledovány nezkrotnou nezaměstnaností a stále neochotny deregulovat ekonomiku pohrávají s myšlenkou změnit směr. Všechny usoudily, že nemohou. Po každém váhání - naposledy když Chirac přemýšlel o odporu proti jednotné měně během prezidentské volební kampaně v roce 1995 - se vytvoření jednotné měny znovu vynořilo jako základní součást francouzské politiky.

Nová socialistická vláda, které radí bývalý prezident Evropské komise a jeden z architektů jednotné měny Jacques Delors, může udělat totéž. Určitě si nebude přát vykolejit euro. Ani Jospinovy podmínky nevyhnutelně nemusí mít tento efekt. Bylo již rozhodnuto, že tzv. „rada stability“, která se skládá z ministrů financí účastnících se jednotné měny, by měla být partnerem pro Evropskou centrální banku, a tím být její politickou protiváhou.

Přeměna tohoto orgánu v něco, co bude moci být považováno za „politický dohled“ nebude těžké a nemusí ani nadměru vzrušovat Němce do té doby, dokud nebude ovlivňována nezávislá monetární politika Evropské centrální banky (tedy alespoň do té doby, dokud by politická protiváha nepřevážila). Paradoxně by někteří Němci mohli dokonce uvítat evropské politické ovlivňování, řekněme ve fiskální politice, neboť to by urychlilo politikou unii v Evropě, což je prvořadý důvod, proč chce kancléř Kohl uskutečnění EMU.

Němci budou nepochybně vzdorovat pokusům znovu projednat Pakt stability. Francouzské námitky byly již utlumeny tím, že pokuty za nedodržení kritérií nebudou automatické, ale budou podléhat schválení vlád. I další kompromisy jsou nejspíš přijatelné. Nikdo v Evropě nechce, aby euro bylo nadhodnocené vůči dolaru (ačkoli přidáním této podmínky Jospin implicitně porušil nezávislost centrální banky v monetární politice). Podobně nikdo nepochybuje o potřebě podporovat růst a zaměstnanost. Revidovaná Maastrichtská smlouva bude obsahovat dlou-

hou a upovídanou kapitolu o zaměstnanosti mající tento cíl.

Těžší bude vypořádat se s Jospinovým trváním na odmítnutí nových úsporných opatření, zvláště pokud francouzský rozpočtový deficit začne opět růst. Nicméně maastrichtská kritéria nejsou vcelku tak rigidní, jak mnozí předpokládají a nebo jak by si Bundesbanka mohla přát. Tříprocentní hranice rozpočtového schodku může být překročena, pokud se schodek podstatně sníží a je v blízkosti požadované úrovně nebo pokud je překročení dočasné a výjimečné. I Bundesbanka přiznává, že tato slovní spojení neodůvodňují trvání na tom, že 3% znamenají 3,0% a ani o feník víc. Většina předpovědí schodku rozpočtů v zemích EU naznačuje, že se budou snižovat i že se budou pohybovat poměrně blízko stanovené hranice, ačkoli málokdo očekává, že se v roce 1997 skutečně dostane do 3% hranice (viz tabulka).

To je pravda jak pro Německo, tak pro Francii. Zdá se pravděpodobné, že Německo v roce 1997 nenajde již možnosti, jak udělat nové škrty ve výdajích či zvýšení daní. Ale pro Německo bude trapnější než pro kohokoli jiného vykroutit se z maastrichtských kritérií ze dvou důvodů. Za prvé, protože němečtí ministři budou muset spolknout své předchozí trvání na maximálně přísném výkladu aplikace kritérií. Za druhé, protože mohou otevřít cestu trapným námitkám před ústavním soudem (zda taková námitka před ústavním soudem uspěje, je jiná

záležitost z důvodu flexibilní formulace Maastrichtské smlouvy).

V jednom bodě bude flexibilita znamenat větší problém. A to v pozici Itálie, jejíž účast v EMU je nejohroženější Jospinovou podmínkou. Německá vláda

tvrdí, že nemá názor na to, zda se Itálie má připojit - to je otázka pro smlouvu a její kritéria. Ve skutečnosti jsou Němci vášnivými odpůrci italské účasti na počátku sjednocení měny. Myslí si, že Italové se mohou kvalifikovat pro jednotnou měnu jen bezmezným podváděním, a že jsou na míle daleko od vyrovnanosti fiskální politiky a vůbec prostředí stability. Obávají se, že euro by bylo v případě přibrání Itálie jako bramboračka a němečtí volí-

***Zdá se pravděpodobné,
že Německo v roce 1997
nenajde již možnosti
jak udělat nové škrty
ve výdajích či zvýšení daní.***

či by byli ještě více nepřátelští vůči nové měně, než se zdají být dnes.

Nicméně je zde docela dobrá šance, že částečně díky účetnímu podvádění bude italský rozpočtový deficit roku 1997 v blízkosti Francie a Německa. Ačkoli italská úroveň veřejného dluhu je hodně přes 60% tak přinejmenším klesá, kdežto německá úroveň dluhu roste. V dalších konvergenčních kritériích obzvláště v inflaci a v dlouhodobých úrokových mírách je dosažený výsledek v Itálii dokonalý. Tak jako výsledek Španělska a Portugalska, které se v roce 1997 mohou dostat do deficitů, jež budou nižší než jsou ve Francii a v Německu. Proto jestliže bude EMU postupovat dále podle harmonogramu s flexibilnějším výkladem kritérií, musí být vstup do jednotné měny umožněn nejen Španělsku a Portugalsku, ale téměř jistě i Itálii.

Tváří v tvář pravděpodobnosti flexibilního výkladu kritérií, a tudíž také širší EMU, někteří Němci doporučují, že by bylo lepší celý projekt o rok či o dva odložit. Smysl návrhu je v tom, že Německo by mělo čas dostat deficit pod maastrichtské hranice, ale pro Itálii to nebude tak snadné, neboť kouřové clony jejich účetních triků, jako jednorázová euro daň, budou aplikovány jen pro rok 1997, a rozpočtový schodek začne v roce 1998 zase růst. Z tohoto důvodu by „italský problém“ pro Německo zmizel. Pravda, je zde drobné riziko, že rovněž Francie by mohla trpět odkladem, neboť ztratí užitek z obrovské jednorázové platby za France Télécom v roce 1997, ale obnovený hospodářský růst by mohl pomoci toto vyrovnat. Odklad, jak doufají jeho přívrženci, by dal více času k tomu, aby se projekt prodal nevěřícím Tomášům v Německu a snad (neboť optimismus ohledně eura je bezmezný) by to mohlo dát vládám šanci uvolnit trh práce a restrukturalizovat jejich ekonomiky, aby se vypořádaly s tlaky, které jednotná měna nepochybně přinese.

Charybda odkladu

Vše zní příliš dobře, než aby to byla pravda. A pravděpodobně tomu také tak je. Existují velmi podstatné námitky proti odkladu. Začátek EMU na rok 1999 je zapsán v Maastrichtské smlouvě. Jestliže politici pro-

meškají tento termín, proč by měly trhy věřit, že stihnou nějaký nový termín? Odklad by pravděpodobně vedl k uvolnění fiskální politiky a nemusí se vůbec ukázat snazší splnit kritéria za několik let. Navíc francouzští voliči ukázali, že již nejsou ochotni přijmout další restrukturalizaci, jakkoliv potřebnou; tyto fundamentální reformy nebudou jednodušší, jestliže se EMU odloží, spíše se naopak jejich uskutečnění zkomplikuje.

Okamžitý dopad odkladu by posunul nahoru hodnotu německé marky, která již dnes ničí německou konkurenceschopnost a zaměstnanost. Ve Francii, Itálii a Španělsku by se téměř jistě zvedly úrokové sazby, které by dále zraňovaly jejich ekonomiku. Pozdržení jednotné měny by mohlo na finančních trzích spustit zmatek, který by nejen udělal nový termín těžším, ale mohl by začít podkopávat jednotný trh jako takový. Toto by se stalo, pokud by země se silnými měnami reagovaly na pád směnných kurzů zvýšením dovozních bariér, aby se bránily proti „konkurenčnímu znehodnocování“ ostatních měn.

Bylo by těžké zajistit, aby pozdržení jednotné měny i jen na krátký čas se neproměnilo na odklad na neurčito. To je důvod, proč kancléř Kohl je tak silně proti této variantě. I Italové jsou proti odkladu. Jediné země, které by mohly odklad podporovat jsou Švédsko, Dánsko a Británie. Odložení by se jim hodilo, protože by oddálilo moment, kdy se musí rozhodnout, zda se připojit. Tyto země však nejsou (ve striktním smyslu) jádrem a jejich názor nebude určujícím.

Politický imperativ doporučuje, aby vzniklo širší euro, které začne včas a s pružným výkladem maastrichtských kritérií. To podněcuje velmi důležitou otázku: bude taková měna „měkká“? Finanční trhy si myslí, že ano. Již nyní trhy stlačují cenu měn, které se pravděpodobně spojí v euru, společně dolů k hodnotě dolaru. Trhy ovšem mohou změnit názor. Výsledek bude záviset na politice Evropské centrální banky. Je možné, že banka nebude schopna odolávat tlakům ze strany politiků a veřejnosti na volnější monetární politiku. Je také ovšem možné, že tváří v tvář pochybujícím trhům banka přijme monetární politiku, která bude ještě přísnější, než by jinak byla. Jestliže banka bude chtít toto udělat, mohla by být schopna

odůvodnit to Paktem stability, který i revidovaný bude bránit přílišnému půjčování.

Tyto argumenty směřují ke zrodu eura v roce 1999. Zdá se pravděpodobné, že euro bude zahrnovat i Španělsko a Portugalsko a nejspíš i Itálii. Jestliže tomu tak bude a jestliže bude euro silná měna podpořená přísnou měnovou politikou, potom mohou nastat pro slabší evropské ekonomiky bolestné časy. Většina politiků tvrdí, že jsou na to připraveni, ale jsou připraveni i voliči?

Vzhledem k tomu, že jednotná měna nemá moc přikazovat veřejnému mínění, musí se podrobit jeho soudu. Poslední výsledky eurobarometru jsou pesimistickým čtením. V Unii jako celku je třetina respondentů proti jednotné měně. V šesti zemích, včetně Německa, je převaha míně-

lit kandidáta na kancléře, který pochybuje o jednotné měně, jako je například Dolnosaský Gerhard Schröder. I když se zdá stále nepravděpodobné, že Sociální demokraté vyhrají příští rok německé parlamentní volby, není jisté, jak vše dopadne, vždyť žádné pravidlo neříká, že kancléř Kohl nemůže volby prohrát, a jestli se Schröder ukáže vítězem voleb, tak se zrod eura zatemní, a dokonce se může i předčasně ukončit.

Pro euro nebyly nejvíce zničující tak esoterické záležitosti jako maastrichtská kritéria či Pakt stability, ale ztráta pověsti, kterou projekt utrpěl v očích veřejného mínění. Nejenže veřejné mínění v Německu a ve Francii se obrací proti euru, ale i názory, jak dál s eurem, se začínají v obou zemích více odlišovat. Francouzi

Odhady rozpočtových deficitů jako % HDP

	Francie		Německo		Itálie		Španělsko	
	1997	1998	1997	1998	1997	1998	1997	1998
Evropská komise	3,0	3,0	3,0	2,7	3,2	3,9	3,0	2,7
NatWest Securities	3,1	2,8	3,0	1,6	3,4	3,0	3,2	2,9
Goldman Sachs	3,4	3,0	3,4	3,0	3,6	3,2	3,3	2,9
EIU	3,2	3,0	3,5	3,0	4,0	3,0	3,4	2,8
OECD	3,2	3,0	3,4	2,6	3,7	3,4	3,4	2,9

ní negativní. Ve Francii sice převažuje pozitivní mínění, ale podpora se zmenšuje.

Zde leží opravdová překážka k hladkému startu eura. Pokud se veřejné mínění v Německu nezmění, mohl by kancléř Kohl zjistit, že parlamentní volby v příštím roce budou těžší, než očekával. To je to, v co doufá německá opozice povzbuzená vítězstvími levice ve Francii a ve Velké Británii. Oni dokonce mohou zvo-

podporují stranu, která chce širší „politické“ euro, a Němci provolávají slávu centrální banky, která chce užší „ekonomické“ euro.

Jak se start EMU přibližuje, rozdíl mezi politiky a voliči se v celé Evropě zvětšuje a možná se vytvoří trhlina mezi dvěma nejdůležitějšími zeměmi jednotné měny. To neznamená, že euro nemůže začít včas, ale předzvěsti jeho zrodu se zdají neblahé. □

Dopis náměstkovi ministra zemědělství¹

Vážený pane,

Moji přátelé Franta a Anča z Dolního Lánu na Droupovsku především obdrželi od Vašeho ministerstva 10 000 Kč za to, že nechovají prasata. Proto bych chtěl v tomto oboru, tedy nechování prasat, příští rok začít podnikat také. Chtěl bych se u Vás tedy informovat, jaký druh farmy a jaké prasečí plemeno je na nechování nejvhodnější. Rád bych totiž měl jistotu, že mé podnikání bude v souladu s agrární politikou vlády. Pokud jde o mě, tak já osobně bych nejraději nechoval plemeno Přestické černostrakaté. Pokud však toto plemeno není pro nechov nejvhodnější, mohu stejně snadno nechovat třeba i plemeno Yorkshirské či Bílé ušlechtilé. Asi největším problémem tohoto podnikání podle mého názoru bude evidence přesných stavů nechovaných prasat.

Můj kamarád Franta dnes vidí budoucnost tohoto druhu podnikání velmi optimisticky. On sám chová prasata již dvacet let a nejvíce si vydělal v roce 1978. A i tehdy to bylo mizerných 4 200 Kč. Až teď od Vás za nechování prasat obdržel oněch 10 000 Kč.

Chtěl bych se ještě na něco zeptat. Když za nechování 50 prasat dostanu 10 000 Kč, znamená to snad, že za nechování 100 prasat dostanu celých 20 000 Kč? Mám totiž v úmyslu začít podnikat v malém rozsahu, když bych nechoval asi tak 8 000 prasat. To by mohlo za první rok dát slušný příjem asi tak 1.6 milionu Kč. Za to bych si již mohl pořídit třeba i nějaké menší letadlo.

Ale nyní k další záležitosti. Ta prasata, která nechovám, přece nesežerou 10 metrů kukuřice. Pokud jsem dobře informován, tak Vy platíte zemědělcům také za to, že nepěstují kukuřici a pšenici. To, že oněch 8 000 prasat nechovám, přece znamená, že je ani nemusím krmit, nepěstuji ani kukuřici ani pšenici, a proto budu mít jistě i já nárok na nějaké další peníze.

S nechovem bych chtěl začít co nejdříve, protože na nechování prasat a obilí je zrovna to nejvhodnější období roku. Kromě toho také uvažuji o tom, že bych nechoval dojně krávy. Proto mi prosím pošlete nějaké informace i o tomto.

A již úplně na závěr. Za těchto okolností se považuji za prokazatelně nezaměstnaného a hlásím se tímto o dávky v nezaměstnanosti, a pokud něco takového existuje, i o potravinové lístky.

Na můj hlas v nadcházejících volbách se můžete spolehnout.

S vlasteneckým pozdravem,

Otakar Kupec

PS: Byl byste tak laskav a uvědomil mě, až se budou opět rozdávat koláče či pečeni holubi? □

¹ Z Liberator OnLine, Vol. 2, No. 9 volně přeložil Daniel Mních

„Myslet mohou jen jednotlivci. Společnost nemyslí, stejně tak jako nejí či nepije. Vývoj od naivního myšlení primitivních lidí k propracovanějšímu myšlení moderní vědy vždy probíhal uvnitř společnosti, avšak myšlení samo o sobě je vždy vlastní pouze jednotlivcům. Jednat lze společně, nikoliv myslet. Myšlenky jsou udržovány pouze tradicí, kterou jsou sdělovány dalším lidem jako podněty pro jejich vlastní myšlení. Člověk si nemůže myšlenky svých předků osvojit jinak než tím, že o věcech znovu a znovu přemýšlí. Potom samozřejmě může pokračovat tam, kde jeho myšlenkoví předchůdci skončili. Hlavním nositelem tradice je slovo a myšlení je spojeno s jazykem. Pojmy jsou obsaženy v termínech. Jazyk je nástroj myšlení stejně jako je nástrojem společenského jednání.“

LUDWIG VON MISES
(1881-1973)